

סוגיה יא: פסולי הדס (2): יבש, נקטם ראשו, נפרצו עליו וענביו מרובים מעליו

**

רקע

לאחר שלמדנו בסוגיה הקודמת את דין עבות, שהוא מהוה הגדרת ההדס שדיברה עליו התורה, נשלים את דיני הדס בדברים הפוסלים את ההדס למצוה.

מקורות

- א. לב:-לג. "מתני הדס הגזול... נקטם ראשו ועלתה בו תמרה כשר"
- ב. הדס יבש
רש"י לג. ד"ה שלשה בדי עלין לחין, ובראש כל אחד
ר"ן טו: באלפס ד"ה ת"ר
רא"ש סי' י
- ג. נקטם ראשו
לד: "מתני' ר' ישמעאל אומר שלשה הדסים... חד ולא קטום לא שכיח"
רי"ף טו: באלפס, "מתני' הדס הגזול... תאנא ועם עבר וליקטן כשר"
ר"ן טו: באלפס ד"ה ועלתה, "... מיהו אם עלתה בו תמרה כשר"; טז. ד"ה מתני' ר'
ישמעאל
רמב"ם הל' לולב פ"ח הל' ה-ו, והשגות הראב"ד
- ד. נפרצו עליו
רש"י לב: ד"ה נפרצו עליו
ר"ן טו: באלפס ד"ה מתני', "נפרצו עליו... בלולב"
- ה. ענביו מרובים מעליו
לג.-לג: "או שהיו ענביו מרובין... דם שחור אדום הוא אלא שלקה"
שער הציון סי' תרמו אות ד
- ו. שו"ע סי' תרמו סע' א-ב, ד, ו-יא ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק ב, ו, ט, יז, כ, כב-כז, לד]

הסבר הסוגיה

"תנו רבנן יבשו רוב עליו ונשאר בו שלשה בדי עלין לחין כשר ואמר רב חסדא ובראש כל אחד ואחד".
[ברייתא וגמ' לג.]

המשנה פוסלת הדס יבש כשם שהיא פוסלת לולב יבש. הברייתא מבדילה בין הדס יבש לבין לולב יבש. לולב, כפי שלמדנו, נפסל כשרובו יבש, ואילו הדס יבש כשר אפילו כשרובו

יבש, והוא נפסל רק כשאין לו אפילו שלשה בדי עלין לחין. רב חסדא מוסיף שאף מיקום העלים הלחים משמעותי להכשר ההדס.

הברייתא העוסקת בהדס יבש, והתוספת של רב חסדא אינן ברורות, ונחלקו הראשונים בפירושה. הברייתא אומרת: "יבשו רוב עליו [של ההדס], ונשאר בו [בענף ההדס] שלושה בדי עלין לחין [=שלושה ענפים לחים] כשר". הברייתא אינה מובנת, כיצד בענף אחד של הדס יכולים להשאר שלושה ענפים לחים?! על כרחנו שצריך לפרש את הברייתא באחת משתי דרכים, שבשתיהן יש קשיים:

א. יבשו רוב עליו של ההדס ונשאר בו שלושה קינים [בדי עלין] אינם ענפים אלא קינים שמהם יוצאים העלים], שמכל אחד יוצאים שלושה עלים לחים, כשר. מוסיף רב חסדא שההדס כשר רק אם העלים הלחים נמצאים בראש הענפים.

ב. יבשו רוב עליהם של ארבעת המינים [בברייתא כתוב "עליו" בלשון יחיד, כיוון שהברייתא מתייחסת ללולב, שהוא מהוה שם כללי לארבעת המינים] ונשאר בהם רק שלושה ענפים עם מעט עלים לחים, כשר. מוסיף רב חסדא שההדסים כשרים רק אם מעט העלים הלחים נמצאים בראש כל ענף וענף.

על הדרך הראשונה יש שני קשיים:

1. המשמעות המקובלת למונח "בדי עלים" הוא ענפים, ולא קינים.

2. דברי רב חסדא "ובראש כל אחד ואחד" אינם מנוסחים בצורה מדויקת, כיוון שאנו עוסקים בענף אחד בלבד, היה צריך לומר "ובראשו".

על הדרך השנייה קשה, מה פירוש "נשאר בו רק שלשה בדי עלין לחין", הרי בלולב יש רק שלושה ענפי הדס?

רש"י [ד"ה שלשה בדי עלין לחין, ובראש כל אחד] מפרש לפי הדרך השנייה. לפירושו נשאר בלולב שלושה הדסים, שבכל אחד מהם יש קן אחד בלבד שממנו יוצאים שלושה עלים לחים [רש"י כותב: "ובכל בד ובד שלשה עלין לחין דבבציר משלשה עלין לא הוי עבות". ניתן לפרשו שבכל בד צריך שלושה קינים עם שלושה עלים]. רב חסדא מוסיף שהדס שיש לו שלושה עלים לחים כשר רק אם העלים בראש הענף [הרא"ש סי' י, מצטט את הר"ד המפרש שהברייתא עוסקת בלולב שהיו לו הרבה הדסים ונשאר רק שלושה].

הר"ן חולק על רש"י ומפרש כפי הדרך הראשונה, שבהדס נשאר שלושה קינים עם שלושה עלים לחים. רב חסדא אינו מתייחס להדס אחד המוזכר בברייתא, אלא לשלושת ההדסים שבלולב, ואומר, שאם שלושתם יבשים חייב להיות בראש כל אחד ואחד מהם לפחות קן אחד עם שלושה עלים לחים. [מהרא"ה ד"ה תנו רבנן יבשו, משמע שכל שלושת הקינים הלחים חייבים להיות בראש הענף].

הרא"ש מתמודד עם כל השאלות ששאלנו, והוא מפרש את הברייתא בדרך הראשונה, שנשאר בהדס שלושה קנים לחים. הרא"ש מחדש, שלא כל העלים היוצאים משלושת הקנים לחים, אלא בכל קנה יש עלה לח אחד בלבד. מוסיף רב חסדא שההדס כשר רק אם העלה הלח הוא בראש כל קן וקן, זאת אומרת בעלה המורכב על השנים האחרים.

נסכם את השיטות השונות בדין הדס יבש:

- א. ר"ן: הדס כשר רק אם יש בו שלשה קינים שבהם שלושה עלים לחים. הרא"ה סובר ששלושת הקינים חייבים להיות בראשו, והר"ן סובר שמספיק שקן אחד יהיה בראשו.
- ב. רש"י: הדס שיש בראשו קן אחד של שלושה עלים לחים, כשר.
- ג. רא"ש: הדס שיש בו שלושה קינים, שהעלה המרכזי הרוכב על השניים האחרים לח, כשר.

"תני עולא בר חיננא נקטם ראשו ועלתה בו תמרה כשר".
[בריייתא לג.]
"ר' טרפון אומר אפילו שלושתן קטומים... אמר שמואל הלכה כר' טרפון".
[משנה וגמ' לד:]

משנתנו [לב:]: אומרת שהדס קטום פסול, והבריייתא מוסיפה שאם עלתה תמרה על הקטימה ההדס כשר. במשנה בדף לד: מובאת מחלוקת תנאים האם הדס קטום כשר, והגמ' מביאה ששמואל פוסק כר' טרפון שהדס קטום כשר.
נחלקו הראשונים בהסבר היחס בין שתי המשניות:

א. רי"ף [טו: באלפס]: משנתנו אליבא דתנא שקטום פסול, כיוון שנפסקה הלכה כשמואל, שקטום כשר, אין הבדל בין עלתה בו תמרה ללא עלתה בו תמרה, בשניהם ההדס כשר [מהרי"ף מוכח שלכתחילה אין ליטול הדס שעלתה בו תמרה. הר"ן (טז. ד"ה מתני') מעלה אפשרות שעלתה בו תמרה כשר לכתחילה].

ב. בעל המאור [טו: באלפס], ר"ן [טז. באלפס ד"ה מתני']: דין קטומים של המשנה בדף לד: שונה מדין קטום שבמשנתנו. משנתנו עוסקת בקטימת הראש, שהיא פסולה לכולי עלמא, המשנה בדף לד: עוסקת בקטימת ענפים הגדלים מצידי ההדס. הענפים הללו מפסיקים בקני ההדס דלא הוו תלתא בחד קינא, לפיכך סובר ר' טרפון שקוטמים אותם וההדסים כשרים. התנא החולק סובר שאף אם קוטמים אותם הם מפסיקים, והדס שגדלים לו ענפים בצדדיו פסול אפילו קוטמים אותם.

לפי שיטת בעל המאור והר"ן, שרק קטימה מהצד מותרת, ברור מדוע דין קטימה מובא רק בהדס, שרק בו הענפים הגדלים מהצד מפסיקים דלא הוו תלתא בחד קינא, אבל לשיטת הרי"ף שהדס קטום כשר, קשה מאי שנא הדס קטום מלולב קטום. הרמב"ן מתרץ, שפסול קטום הוא פסול של הדר, ובהדס, שעליו חופפים את עצו, הקטימה אינה ניכרת. הרמב"ם [הל' לולב פ"ה ה"ו] חולק על הרמב"ן, והוא מתיר גם הדס קטום וגם ערבה קטומה. לדעתו דין קטום נאמר בלולב בלבד, כנראה שהרמב"ם לשיטתו, שלולב הוא עיקר מצות ארבעת המינים, ולכן הוא חייב להיות שלם.

“נפרצו עליו... פסול”.

[משנה לב:]

המשנה פוסלת הדס שנפרצו עליו. המושג “נפרצו עליו” מובא גם בדיני לולב, ושם למדנו שיש חמישה פירושים לדין זה: א. העלים נתלשו מהשדרה. ב. העלים נותקו מהשדרה אבל עדיין אחוזים בה. ג. העלים נפתחו לגמרי כעלי חריות. ד. נחלקה התיומת של כל עלה. ה. העלים נחתכו לאורכם. את רוב ההסברים, חוץ מנחלקה התיומת, ניתן ליישם גם בדין הדס.

הראשונים נחלקו בדין זה:

רש"י מפרש “נפרצו עליו” – נשרו. הסברו חופף להסברו לדין לולב. בעל העיטור [מובא ברא"ש סי' י' מפרש שהעלים נחלקו לאורכם, וגם הוא סובר שדין הדס חופף לדין לולב] גם מהר"ן טו: באלפס ד"ה מתני' מוכח כהסבר בעל העיטור]. הרא"ש אומר שלדעת ר"י, המפרש שנפרצו עלי לולב, כנחלקה התיומת, פירוש נפרצו עלי הדס שהם נשרו מענפיהם.

[משנה לב:]

“היו ענביו מרובות מעליו פסול”.

המשנה פוסלת הדס שענביו מרובים מעליו, ומתירה למעט את הענבים ולהכשיר את ההדס. הגמ' מבארת שרק ענבים שחורים או אדומים פוסלים את ההדס, אבל ענבים ירוקים הם מין הדס, וכשר.

בשער הציון [סי' תרמו אות ד] מביא מחלוקת בבלי וירושלמי בדין זה. לדעת הבבלי הפסול מדין הדר, ולכן כשענבים ירוקים ודומים לעלים, ההדס כשר. הירושלמי פוסל כיוון שהתורה מצריכה ליטול “ענף” ולא פרי, ומשעה שהענבים אדומים או שחורים נגמר הפרי, וההדס מוגדר כפרי ולא כענף.

סיכום

רשימת פסולי ההדס המובאים במשנה זהה כמעט לחלוטין לרשימת פסולי הלולב, ואף על פי כן יש שני הבדלים בולטים בין שני הפסולים:

- א. לולב שרובו יבש פסול, ואילו הדס שבראשו עלים לחים כשר, אפילו שרובו יבש [איני יודע להסביר את ההבדל בין לולב לבין הדס. חשוב לציין שהרמב"ם (פ"ח ה"א) מביא את דין יבש כדין אחד לכל ארבעת המינים, והוא משמיט את הברייתא המגדירה בצורה ייחודית את דין יבש בהדס. מכאן הוכחה לשיטת הטור (סי' תרמו) שלדעת הרמב"ם הדס שנשרו רוב עליו ונשאר לו קן אחד עם שלושה עלים כשר. אם כך אין הבדל בין הדס לבין לולב, שניהם נפסלים ביבשות עליהם].
- ב. לולב שראשו קטום פסול, ואילו לשיטת הרי"ף והרמב"ם הדס שראשו קטום כשר. הרמב"ן מבאר שקטימת ההדס אינה פוגמת את הדרו, כיוון שהוא מכוסה בעלים. הרמב"ם מבאר שקטימה פוסלת בלולב בלבד, מפני חשיבותו, ואינה פוסלת בהדס וערבה.

הלכה

השו"ע [סי' תרמו סע' ח] פוסק שהדס שיבשו עליו ונשאר בו קן אחד עם שלושה עלים לחים כשר, ויש אומרים שכשר אפילו אם נשאר לו עלה אחד המורכב על שניהם [עיי' משנה ברורה סקכ"ד, השואל כיוון ששיטה זו היא שיטת הרא"ש, מדוע השו"ע משמיט שההדס כשר רק אם נשאר שלושה קנים].

השו"ע [סע' י'] פוסק כרי"ף וכרמב"ם שהדס שנקטם ראשו כשר, ואת שיטת בעל המאור והר"ן הפוסלים מביא כיש אומרים. הרמ"א פוסק שבמקום שאפשר באחר יש לחוש לשיטת בעל המאור והר"ן.

השו"ע [סע' יא] פוסק שאין מברכים על הדס שענביו מרובים מעליו. המשנה ברורה [סקל"ו] מביא את פסק הבית יוסף שלולב שענביו מרובים מעליו פסול בכל שבעת ימי החג.